

Tutkimusta ja hapuilevaa pohdiskelua sosiaaliturvariippuvuudesta

Pertti Honkanen

Juho Saari (toim.),
Sosiaaliturvariippuvuus. Sosiaalipummit oleskeluyhteiskunnassa?
Tampere University Press 2017,
378 sivua

Juho Saaren toimittama kirja käsittelee riippuvuutta viimesijaisesta toimeentuloturvasta, käytännössä siis toimeentulotuesta Suomessa 2000-luvulla. Hieman provokatiivisessa alaot-sikossa nostetaan esille kysymys “sosiaalipummeista” ja “oleskeluyhteiskunnasta”. Oleskeluyhteiskuntasanan lanseerasi presidentti Sauli Niinistö uudenvuodepuheessaan 2013 korostaessaan työn merkitystä: “oleskeluyhteiskunnassa” tietoisesti jätetään omat mahdollisuudet käyttämättä ja odotetaan muiden kattavan pöydän”. Kirjan tärkein idea näyttää olevan sen pohtiminen, lisääkö hyvinvointivaltion sosiaalipolitiikka riippuvuutta sosiaaliturvasta, etenkin viimesijaisesta turvasta, kun hyvinvointivaltion alkuperäisenä tarkoituksena nähdään markkinariippuvuuden vähentäminen.

Lähes 400-sivuinen kirja koostuu kahdestatoista artikkelista, joista viisi on Juho Saaren kokonaan itse kirjoittamia. Yhtä lukuun ottamatta Juho Saari on osallistunut myös muiden seitsemän artikkelin kirjoittamiseen, ja hän vastaa pitkälti tutkimusten teoreettisesta kehystämisestä ja johtopäätöksistä. Muut kirjoittajat ovat Miia Behm, Titi Gävert, Sakari Kainulainen, Krista Lagus, Tuomo Laihiala, Laila Meriluoto, Annina Mutanen, Maria Ohisalo, Pekka Myrskylä, Topias Pyykkönen, Mari Suonio, Anne Surakka ja Raija Väisänen, yhteensä 13 henkilöä.

Kirjan varsinaista uutta antia ovat empiiriset tutkimukset, jotka käsittelevät viimesijaisen toimeentuloturvan piirissä olevia ihmisiä eri näkökulmista muun muassa tilastojen valossa

ja paljolti myös niin sanotun laadullisen tutkimuksen keinoin.

Viimesijaisen turvan pitkäaikaisasiakkuutta selvitetään tilasto- ja rekisteritietojen avulla vuosilta 2007–2013. Tänä aikana yli 10 kuka kulta toimeentulotuen piirissä olleiden henkilöiden lukumäärä kasvoi 51 000:sta 69 000:een. Heidät jaetaan kahteen ryhmään: niihin, joilla toimeentulo painottui suuremmissa määrin työmarkkinatukeen sekä niihin, joilla painottuu enemmän itse toimeentulotuki. Kummassakin ryhmässä on suunnilleen yhtä paljon ihmisiä, 33 000 – 34 000.

Kansalaisten näkemyksiä on kartoitettu yhdessä Helsingin Sanomien kanssa kerätyllä kyselyllä, johon vastasi hieman alle 10 000 ihmistä. Tässä selvitettiin käsityksiä köyhyyden syistä lähinnä arvioimalla kannatusta väitteille, että “köyhyyden syy on yhteiskunnassa” ja “köyhyyden syy on yksilöissä”. Seuraavassa artikkelissa taas pääasiallisena aineistona ovat internetin keskustelupalstojen puheenvuorot, Suomi24-keskusteluareena. Yksi havainto on, että sosiaalipummisana esiintyy yhä useammin keskustelussa ja että keskustelu on ajoittain varsin kiivasta: ”kaiken kaikkiaan sosiaalipummien arvostelijoiden ja viimesijaisen turvan käyttäjien välit ovat varsin jännittyneitä ja keskustelu varsin polarisoitunutta”.

Melko lailla samalla linjalla jatketaan myös seuraavassa artikkelissa, jossa aineistona ovat vuosina 2014–2015 yhdeksän eri sanomalehden sellaiset verkkokeskustelut, jotka liittyvät leipäjonoista ja ruoka-avusta kirjoitettuihin uutisiin. Tutkittuja kommentteja on lähes 1300. Kirjoittajat luokittelevat kommentoijia eri tyypeihin: “Ymmärtävät osalliset”, “Tunnistavat kyseenalaistajat”, “Yhteiskuntakriitikot”, “Etäiset syyllistäjät”. Tästä jatketaan sosiaalityöntekijöiden haastatteluihin, joita on tehty

157 henkilön kanssa. Lopulta myös toimeentulotuesta riippuvaiset henkilöt itse pääsevät ääneen. Tässä luvussa aineistona ovat 38 toimeentulotuesta riippuvaisen henkilön haastattelut, “oman elämänsä asiantuntijat”.

Tässä konkreettisessa aineistossa vastaan tulevat monet tutut ilmiöt, kuten työllistymisen vaikeus pitkäaikaistyöttömillä, ruoka-avulla täydennetty niukka perusturva, työllisyys- ja sosiaalipalvelujärjestelmän hajanaisuus ja resurssien riittämättömyys, sosiaaliturvan kannustin- ja byrokratialoukut, pienituloisilla ja pitkäaikaistyöttömillä usein kasautuvat terveys- ja päihdeongelmat sekä toisaalta erilainen moralisointi ja syytely, jossa vaikeuksien keskellä kamppailevat ihmiset nähdään itse syyllisinä tilanteeseensa tai joissa heidän epäillään käyttävän väärin yhteiskunnan tulonsiirtoja tai vapaaehtoista ruoka-apua. Tämän vastapainoksi monissa keskusteluissa, haastatteluissa ja puheenvuoroissa, joita artikkeleihin on siteerattu, tulee esille myös lohdullisempi kuva, missä hyvinvointivaltio toki turvaa melko kattavastikin vähimmäistoimeentulon ja myös antaa erilaista apua vaikeuksien keskelle jääneelle kansalaiselle. Niinpä asunnottomuus on varsin harvojen ongelma, vaikkakin vuokrien kalleuteen ja jatkuvaan nousuun viitataan usein.

Jos kirjan sisältöä arvioidaan periaatteellisemmista ja teoreettisemmista näkökulmista, siitä syntyy hieman hajanainen tai sanoisinpa jopa hapuileva kuva. Pohdinnat sisältävät monenlaista asiaa hyvinvointivaltion kohtaloista, kuten sosiaalisten oikeuksien merkityksestä, taloudellisen tilanteen muutoksista, huonosaisuuden ja köyhyyden määrittelystä, Euroopan sosiaalisesta mallista ja työttömien aktiivoinnista. Erilaisia käsitteitä sinkoillaan paljon niitä kovin paljon avaamatta. Esimerkkeinä voi

mainita kimmoisuuden, mahdollisuusrakenteet ja spandrilli-ilmion. Viimeisessä johtopäätösluvussa risteilevät viittaukset uuteen institutio-naaliseen taloustieteeseen, käyttäytymistaloustieteeseen ja taloussosiologiaan. Hieman haeltulta tuntuu vauhdin ottaminen Schumpeterin teoriasta, kun käsitellään melko konkreettisia sosiaalisia kysymyksiä ja huono-osaisuutta. Kaikki tämä kertoo kirjoittajien ja etenkin kirjan toimittajan laajasta lukeneisuudesta, mutta lukija saattaa kaivata hieman keskittyneempää otetta. Ehkä enemmän ryhtiä kirjaan olisi saatu painottamalla enemmän kansainvälisiä vertailuja ja kansainvälistä taustaa sekä historiallista näkökulmaa. Keskustelu “sosiaalipummeista” ei ole tietenkään vain suomalainen ilmiö eikä myöskään uusi 2000-luvun asia, vaan sillä on syvät juuret yhteiskunnallisessa keskustelussa, talous- ja sosiaalitieteissä, alkaen ainakin Englannin köyhyyslakien kommentoinnista klassisessa taloustieteessä.

Jonkin verran kysymyksiä herättää se, että kirjoittajat eivät juuri tarjoa konstruktivisia ehdotuksia järjestelmän uudistamisesta, vaan lähinnä viittaavat joihinkin käynnissä oleviin hankkeisiin kuten toimeentulotuen Kela-siirtoon ja perustulokokeiluun. Juho Saari allekirjoittaa kirjan johdanto- ja johtopäätösluvuissa melko pitkälti viimeaikaisen talous- ja budjettipolitiikan lähtökohdat, mikä ilmeisesti jättää melko vähän tilaa kritiikille ja vaihtoehtojen esittämiseksi. Kovin optimistiselta ei vaikuta Juho Saaren kirjaansa laittama ennustus, jonka mukaan “edessä on pitkälle 2020-luvulle jatkuva niukkuus ja kylmä kausi, jonka kuluessa rakentuu uuden ajan hyvinvointivaltio”.

Joka tapauksessa kirja puolustaa paikkansa ajankohtaisten kysymysten esille tuomisessa, yhtenä johdatuksena hankalaan ja kiistanalaiseen teemaan ja myös oppikirjana, joksi sitä kirjan kansilehdillä suositellaan. □